

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

SJIF: 3.805 (2021)

2023/6

**TA'LIM VA
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MAKTABGA MOSLASHISH MUAMMOSI*Tursunbaev Sandjar Baxtiyarovich,**Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi magistranti**Mirzaeva Sayyora Rustamovna,**Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Psixologiya kafedrasida dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga moslashish muammosi bo'yicha ilmiy nazariy ma'lumotlar tahlil qilinadi. So'nggi paytlarda bolalarni maktabda o'qitish bilan bog'liq turli xil muammolarni o'rganishda maktabda noto'g'ri ishlash atamasi qo'llaniladi. Bu atama, qoida tariqasida, o'quvchining o'quv faoliyatidagi og'ishlarni anglatadi, o'rganishdagi qiyinchiliklar, intizomning buzilishi, sinfdoshlar bilan nizolar shaklida namoyon bo'ladi. Olimlar yosh rivojlanishining turli bosqichlarida maktabning noto'g'ri moslashuvi mexanizmi tubdan farq qiladi degan taxminni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'quvchilari, dezadaptatsiya, moslashuv, somatik zaiflik, aqliy zaifligi, asab tizimining zaif turida uchraydi. maktab moslashuvi shakllari, maktabdan qo'rqish.

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ К ШКОЛЕ*Турсунбаев Санджар Бахтиярович,**Магистр, специальность педагогики и психологии, Чирчикский государственный педагогический университет**Мирзаева Сайёра Рустамовна,**доцент кафедры Психологии Чирчикского Государственного педагогического университета*

Аннотация. В данной статье анализируются научные теоретические данные по проблеме школьной адаптации младших школьников. В последнее время термин школьная дезадаптация используется при изучении различных проблем, связанных с обучением детей в школе. Термин, как правило, относится к отклонениям в учебной деятельности ученика, проявляющимся в виде трудностей в обучении, нарушений дисциплины, конфликтов с одноклассниками. Ученые выдвигают предположение, что механизм школьной дезадаптации на разных этапах возрастного развития принципиально отличается.

Ключевые слова: младшие школьники, дезадаптация, адаптация, соматическая слабость, умственная отсталость, слабый тип нервной системы. формы школьной адаптации, боязнь школы.

THE PROBLEM OF ADAPTATION OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN TO SCHOOL*Tursunbaev Sandjar Baxtiyarovich,**Master, specialty: pedagogy and psychology Department of Psychology, Chirchik State Pedagogical University**Mirzayeva Sayyora Rustamovna,**Associate Professor, Department of Psychology, Chirchik State Pedagogical University*

Annotation. This article analyzes scientific theoretical data on the problem of school adaptation of younger schoolchildren. Recently, the term school disadaptation has been used in the study of various problems related to teaching children at school. The term, as a rule, refers to deviations in the student's learning activities, manifested in the form of learning difficulties, discipline violations, conflicts with classmates. Scientists suggest that the mechanism of school disadaptation at different stages of age development is fundamentally different.

Keywords: junior schoolchildren, disadaptation, adaptation, somatic weakness, mental retardation, weak type of nervous system, forms of school adaptation, fear of school.

Boshlang'ich sinf davri 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha davom etadi. 6-7 yoshli bolaning boshqa yosh davrdagi bolalardan farqli bo'lgan muhim psixik xususiyatlaridan biri, unda o'ziga xos ehtiyojlarning mavjudligidir. Bu ehtiyojlar o'z mohiyatiga ko'ra faqat muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga qaratilmay, balki o'quvchi bo'lish istagini aks ettirishdan iboratdir. Shu ehtiyojlar asosida bolaning o'z portfeliga, shaxsiy o'quv qurollariga, dars tayyorlash stoliga, kitob qo'yish javoniga ega bo'lish, kattalardek har kuni maktabga borish istagi yotadi. Ana shu ehtiyoj bola shaxsining shakllanishida, shuningdek uning ijtimoiylashuvida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Bu davrda bolaning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi. U fan

asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib bolaning katta miya yarim sharlari bilimlarni egallash imkoniyati darajasida rivojlangan bo'ladi. Lekin bu yoshda inson miyasining psixik faoliyatni rejalashtirish, boshqarish, nazorat qilish kabi murakkab shakllariga javob beradigan maxsus bo'limlari xali to'liq shakllanib bo'lmagan bo'ladi. (miyaning bu qismlari 12 yoshda rivojlanib bo'ladi.) Miyaning boshqaruv funksiyalari to'liq shakllanib bo'lmaganligi boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning xulq-atvorida, faoliyatlarini tashkil etishlarida va emotsional sohalarida yaqqol namoyon bo'ladi.

Ayrim 6 yoshli bolalar ota-onasining xohishi bilan hali o'qishga tayyor bo'lmay turib, maktab ostonasiga qadam qo'yishadi. Afsuski, o'qish davomida aqliy-ruhiy zo'rqi oqibatida turli xil kasalliklarga chalinib, jismoniy va psixik rivojlanishda nuqsonlar paydo bo'ladi. Bunday bolalarda eng avvalo, miya strukturasi va nerv psixik jarayonlarining maktabda o'qish uchun to'liq yetilmaganligi, ko'ruv-harakat koordinatsiyasi va kichik motorikaning rivojlanmaganligi, mantiqiy fikr mahsuldorligining pastligi kuzatiladi. Undan tashqari, motivatsiya, irodaviy jihatlarining ayniqsa, ixtiyoriy diqqat va xotiraning shakllanmaganligi, hatti-harakatlarni ixtiyoriy boshqaruvdagi muammolar, bir so'z bilan aytganda hali "O'quvchi ichki pozitsiya"ning shakllanmaganligi maktabda o'qishga tayyor bo'lmagan bolalarning muqaffaqiyatli o'zlashtirib ketishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolani erta o'qish, yozish, sanashga o'rgatib uning bilish jarayonlari zo'riqtirilsa, bolaning emotsional hissiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan miya quvvatining tanqislashuviga sabab bo'ladi. Bundan bolalarning emotsional-hissiy jarayonlarining kechishida yoki jismoniy rivojlanishida kamchiliklar sodir bo'ladi. Bunday holatda energiya taqsimlanishining majburan buzilishi sodir bo'lib, u 7-8 yoshli bolalarni qo'rquv, agressivlik yoki giperaktivlik holatlariga olib keladi. Bu bolani maktabda o'qishga tayyorlash kerak emas degan fikr emas, lekin bolaning aqliy rivojlanishiga erta o'qishni, sanashni, yozishni o'rgatish bilangina erishib bo'lmaydi. Ma'lumki, rivojlanish qonuniyatiga ko'ra har qanday taraqqiyot ko'rgazmali obrazlilikdan abstrakt mantiqiylikka qarab boradi. Agar bola hali o'qishga aqliy, ma'naviy-ruhiy jihatdan tayyor bo'lmay turib, unga harf va raqamlarni yozish, o'qish o'rgatilsa, psixik rivojlanishning teskari tomonga ketishiga sabab bo'ladi. Psixolog olimlarning fikricha, psixik va evolyutsiya taraqqiyot qonunlari ham fizik qonunlardek buzilmas hamda universalidir. Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirib aytish mumkinki, neyrofiziologik jihatdan ixtiyoriy diqqat va o'qish uchun zarur bo'lgan ko'plab miyada kechadigan jarayonlar asosan 7-8 yoshda (aqliy yoshi o'zib ketgan bolalarda olti yoshda ham) shakllanadi. Ya'ni shu yoshda bola 45 minutlik aqliy mehnatga tayyor bo'ladi. Ammo taxminan 25 foiz bolalar maktabga moslashuvlarida turli xil muammolarga ega bo'lib aniqlanadi va ularning sonining yanada ko'payishi tendentsiyasi mavjud. Psixologik va pedagogik adabiyotlarda tobora ko'proq qat'iyat bilan qayd etilishicha, maktabga qabul qilingan bolalarning salmoqli qismi maktabga moslashishda jiddiy qiyinchiliklarni boshdan kechirmoqda. Ijtimoiy va psixologik stresslarga kam moslashish ularga noadekvat reaksiyalarni keltirib chiqaradi (affektlar, negativizm, xulq-atvorning tajovuzkor shakllari, o'ziga chekinish va boshqalar) Buning oqibati noto'g'ri xatti-harakatlarning barqaror stereotiplari, negativizm shakllanishidir. Boshqalar bilan munosabatlar tizimi deformatsiyalangan, bu asotsial ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

So'nggi paytlarda bolalarni maktabda o'qitish bilan bog'liq turli xil muammolarni o'rganishda maktabda noto'g'ri ishlash atamasi qo'llaniladi. Bu atama, qoida tariqasida, o'quvchining o'quv faoliyatidagi og'ishlarni anglatadi, o'rganishdagi qiyinchiliklar, intizomning buzilishi, sinfdoshlar bilan nizolash shaklida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bir qator hollarda maktabning psixologik moslashuvi o'qituvchilardan ham, ota-onalardan ham yashirin bo'lib qolmoqda. Uning belgilari o'quvchilarning taraqqiyoti va intizomiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi mumkin, o'zini sub'ektiv kechinmalarda ham, psixogen buzilishlar shaklida ham namoyon qiladi (E.V.Kagan, E.V. Novikova, A.M. Parishioners). Ushbu hodisaning ko'lamini va salbiy oqibatlarini hisobga olgan holda, maktabning noto'g'ri moslashuvi muammosi chuqur o'rganishnigina emas, balki amaliy darajada samarali yechimni shoshilinch izlashni talab qiladigan eng jiddiy ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi [3; 7-b].

Shu bilan birga, mamlakatimizda so'nggi yillarda faol rivojlanib borayotgan ushbu muammoning nazariy jihatlarini bilan tanishish maktabdagi dezadaptatsiya hodisasining mohiyati to'g'risida konseptual g'oyalarni shakllantirish va tegishli uslubiy vositalarni tanlash, uni tashxislash, oldini olish va tuzatishga yondashuvlarni takomillashtirish zarurdir.

Maktabga moslashish muammosini o'rganishning ma'lum bir bosqichi, bizning fikrimizcha, «Maktab dezadaptatsiyasining diagnostikasi» (1993) ilmiy-pedagogik qo'llanmaning nashr etilishi edi. Xususan, u maktabdagi moslashuvning ta'rifini beradi, bu «bolaning ijtimoiy-psixologik va psixofiziologik holatining maktab talablariga, maktab ta'limi holatiga, o'qishga, bolalarga, maktab ta'lim muassasasi va maktabgacha ta'lim muassasasi talablari o'rtasidagi nomuvofiqlikni ko'rsatadigan ma'lum belgilar to'plami» deb tushuniladi. Bu bolani o'zlashtirish bir qator sabablarga ko'ra qiyinlashadi yoki o'ta og'ir hollarda imkonsiz bo'ladi [2, p. 6]. Qo'llanma maktabga moslashishning ma'lum buzilishiga olib keladigan aqliy rivojlanish buzilishlarining

bir guruhini taqdim etadi. Sotsial intellekt buzilishlar ko'proq ta'lim faoliyatini o'zlashtirishda qiyinchiliklarga, shaxsiy - boshqalar bilan muloqot qilish va o'zaro munosabatda bo'lishda qiyinchiliklarga olib keladi [1-2]. Neyrodinamikaning xususiyatlari, aqliy jarayonlarning beqarorligi xatti-harakatlarga ta'sir qiladi, bu ham o'quv faoliyatini, ham boshqalar bilan munosabatlarni buzishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu savollar psixologiyada yetarlicha batafsil o'rganilgan bolalarning maktabga tayyorligi muammosidan tashqariga chiqadi. Bu bolalarda maktabda o'qish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarning mavjudligi yoki yo'qligi haqida emas, balki bolaning shaxsining rivojlanish xususiyatlari, motivatsion va semantik tuzilmalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarga ham bog'liqdir.

Bolaning shaxsi, u maktabga kelgandan so'ng, rivojlanishning yangi ijtimoiy holatiga ega [4; 1].

Maktabda moslashuvning rivojlanishiga yordam beradigan omillar orasida dastlabki biologik moyillik, shaxsiy xususiyatlar, oilaviy munosabatlarning xususiyatlari, o'quv ko'nikmalarining shakllanmaganligi va o'qituvchining xatti-harakatlarining yo'nalishi mavjud.

M. S. Loginova, V. E. Kagan, E. V. Novikovalar shundan dalolat beradi

mutlaqo sog'lom bolalarda, shuningdek, turli neyropsixiyatrik kasalliklar bilan birgalikda maktabda moslashuvning alomatlari kuzatilishi mumkin. Shu bilan birga, maktabda noto'g'ri moslashish oligofreniya, aqliy zaiflik, qo'pol organik buzilishlar va hissiy organlarning jismoniy buzilishlar ham bor, bular o'quv buzilishlariga taalluqli emas.

Maktabdagi moslashuvni chegaradagi buzilishlar bilan birlashtirilgan o'rganishdagi nuqsonlar bilan bog'lashning klinik jihatdan asosli an'anasi mavjud. Shunday qilib, V. N. Petrunek L. N. Taran «maktab nevrozini» o'ziga xos kasallik deb hisoblaydi.

Xuddi shu an'ana ko'plab G'arb tadqiqotlariga xos bo'lib, unda maktabdagi moslashuv maktabdan maxsus nevroitik qo'rquv, undan qochish sindromi yoki maktab tashvishi sifatida o'rganiladi.

Anksiyetening kuchayishi bevosita ta'lim faoliyatining buzilishida o'zini namoyon qilmasligi mumkin, ammo bu maktab o'quvchilari o'rtasida jiddiy ichki nizolarga olib keladi, maktabda muvaffaqiyatsizlikdan doimiy qo'rquv sifatida boshdan kechiriladi. Bunday bolalarda mas'uliyat hissi kuchayadi, ular maktabda yaxshi o'qiydilar va o'zlarini tutadilar, lekin ular ichki noqulaylikni boshdan kechiradilar. V. N. Voitko va Yu. Z. Gilbux nuqtai nazaridan, bunday bolalar o'z imkoniyatlarini ortiqcha yuklash rejimida ishlaydilar, bu ularning maktabga to'liq moslashishiga yordam bermaydi.

Ba'zi mualliflar bolaning maktabga moslashish jarayonini tavsiflab, noto'g'ri adaptatsiya tushunchasidan qochishadi va moslashishning turli darajalari haqida gapirishni afzal ko'radilar. Shunday qilib, A. L. Venger moslashishni keyingi hayotiy faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan shaxsiy xususiyatlar, ko'nikma va qobiliyatlar tizimi sifatida ko'rib chiqadi va moslashuvning uchta darajasini belgilaydi:

1. Yuqori daraja. Birinchi sinf o'quvchisi ijobiy munosabatda bo'ladi, maktabda u o'quv materialini oson o'zlashtiradi, murakkab muammolarni hal qiladi, tirishqoq, mustaqil o'quv ishlariga katta qiziqish ko'rsatadi, sinfda qulay maqomni egallaydi.

2. O'rtacha daraja. Birinchi sinf o'quvchisi ijobiy munosabatda bo'ladi

maktab, o'quv materialini tushunadi. Agar o'qituvchi materiallarni ko'rgazmali va batafsil taqdim etsa, u dasturlarning asosiy mazmunini o'zlashtiradi, u o'zini qiziqtirgan narsa bilan band bo'lgandagina diqqatini jamlaydi, u ko'plab sinfdoshlar bilan do'st bo'ladi.

3. Past daraja. Birinchi sinf o'quvchisi maktabga salbiy yoki befarq munosabatda bo'ladi, sog'lig'ining yomonligi haqida shikoyatlar kam uchraydi, tushkun kayfiyat hukmronlik qiladi, o'quv materialini mustaqil ishlash qiyin, ba'zi sinfdoshlar ism va familiyani bilishadi, ba'zi sinfdoshlarining yaqin do'stlari yo'q.

E. V. Novikova ta'kidlashicha, maktabdagi moslashuvning namoyon bo'lishi nafaqat o'rganishdagi qiyinchiliklar, xulq-atvorning buzilishi, sinfdoshlar va o'qituvchilar bilan nizolarda, balki o'rganish bilan bog'liq nevroitik reaksiyalarda, qo'rquv, kuchayishda ham namoyon bo'ladi.

Xulosalar

1. O'quv faoliyatining predmet tomonining zarur tarkibiy qismlarini etarli darajada o'zlashtirmaslik tufayli disadaptatsiya. Buning sabablari bolaning intellektual va psixomotor rivojlanishining etarli emasligi, ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan yordam va tushunishning etishmasligida bo'lishi mumkin. Kattalar bolaning qobiliyatsizligi va ahmoqligini ta'kidlagandagina maktabda moslashuvning bu shakli keskin ravishda yuz beradi.

2. O'z xulq-atvorini o'zboshimchalik bilan boshqara olmaslik oqibatidagi disadaptatsiya. O'z-o'zini boshqarishning past darajasi faoliyatning mazmunli va ijtimoiy tomonlarini o'zlashtirishni qiyinlashtiradi. Buning sababi oilada noto'g'ri tarbiya bo'lishi mumkin (tashqi normalarning yo'qligi, cheklovlar).

3. Maktab hayotining sur'atiga moslasha olmaslik natijasida disadaptatsiya. Ushbu shakl

ko'pincha somatik zaiflashgan bolalarda, aqliy zaifligi bo'lgan bolalarda, asab tizimining zaif turida uchraydi. Buning sabablari oilada noto'g'ri tarbiya bo'lishi mumkin, kattalar tomonidan katta yuklarga bardosh bera olmaydigan bolalarning individual xususiyatlarini e'tiborsiz qoldirishi mumkin.

4. Oila jamoasi va maktab muhiti me'yorlarining parchalanishi natijasida disadaptatsiya. Ushbu shaklning paydo bo'lishining sabablari: bolaning oila doirasidan tashqariga chiqqan olmasligi, maktabda aloqaning yo'qligi, o'qituvchiga ishonchsizlik, ota-onalar bilan xayrlashishdan vahima qo'rquvi.

Adabiyotlar

Avlaev, O. U., & Mamatkulova, Z. G. (2019). The interpersonal relationship of the dynamic components of social intelligence of students. *Science and education today*, (12 (47)).

Mirzayeva S.R. O'quv faoliyatida o'qituvchi-o'quvchi munosabatining psixologik xususiyatlari // *Central asian research journal for interdisciplinary studies*, 2022. Volume 2, Issue 2, pp. 297-306.

Mirzayeva S.R. O'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik – psixologik tuzilishi // *Ta'lim va innovasion tadqiqotlar*, 2022. №3, 247-25 b.

Burmenskaya G. V., Xarabanova O. A., Lidere A. G. *Vozrastno- psixologicheskoe konsultirovanie*. M., 1990.

Diagnostika shkolnoy dezadaptatsii / Pod red. S. A. Belichevoy. M., 1993.

Dorojeves T. V. *Izuchenie shkolnoy dezadaptatsii: Met. rek.* Vitebsk, 1995.

Kagan V. Ye. *Psixogenные формы shkolnoy dezadaptatsii*

// *Voprosy psixologii*. 1984. № 4. S. 89—95.

Novikova Ye. V. *Diagnostika i korreksiya shkolnoy dezadaptatsii u mladshix shkolnikov i mladshix podrostkov* // *Problemy psixodiagnostiki obucheniya i razvitiya shkolnikov*. M., 1985. S. 42—56.

Obshenie i formirovanie lichnosti shkolnika / Pod red. A. A. Bodaleva, R. P. Krichevskogo. M., 1998.